

Володимир Маслійчук

**«ВЪ ГОРОДѢ МАЛОМЪ, НАГОРНОМЪ,
ЗДОРОВОМЪ, КРАСИВОМЪ И КАК БЫ ОДНОЙ
ГИМНАЗИИ ПРИНАДЛЕЖАЩЕМЪ»¹
(Новгород-сіверське училище (гімназія)
кінця XVIII – початку XIX ст.)**

У статті йдеться про роль освітнього закладу в Новгороді-Сіверському. Взаємодія директора головного училища Івана Халанського та вихідців з України в Петербурзі допомогли зберегти навчальну установу після адміністративної реформи 1796 р. У свою чергу Іван Халанський висунув низку проектів щодо підладнання училища під тогочасні потреби як початкової школи для семінарій чи кадетських корпусів, чи створення в Новгороді-Сіверському університету. Однак успішність навчального закладу лише призвела до відкриття у місті гімназії за збереження і училища в 1808 р. І училище, і гімназія залежали від численних пожертв, однак подробиці і реалізація тих офір досить суперечливі. Вплив тих закладів на місцеву спільноту і на саме місто Новгород-Сіверський дуже великий. Удає розташування, віддаленість від основних центрів, хороша бібліотека і вміле керівництво, однак, поєднувалися з браком ресурсів для реалізації масштабних проектів.

Ключові слова: гімназія, освіта, меценатство, освітні реформи, провінція.

Проблема соціального контексту історії освіти на сьогодні є однією з пріоритетних для досліджень. Вивчення рис соціуму та впливу соціальних відносин на навчальну сферу допомагає краще зрозуміти успіхи чи невдачі педагогічних ініціатив. У цьому контексті важливим видається студіювання світської системи освіти від самого її зародження, становлення та підтримки місцевою спільнотою. Невелика гімназія в Новгороді-Сіверському в першій половині XIX ст. стала одним із провідних навчальних закладів на території України. Так чи інакше і керівництво училища/гімназії, і вчителі, й учні були безумовно залежними від соціально-економічних відносин. Вони накладали відбиток на функціонування навчального закладу загалом. Метою нашої статті є дослідження як тогочасних норм освіти, так і, власне, відхилення від них. Необхідно також проаналізувати залучення вищих столичних чи губернських чиновників та місцевих сил до училищного/гімназійного життя, успіхи й невдачі освітніх проектів на території Лівобережної України на початку XIX ст.

Історія Новгород-Сіверської гімназії в загальних рисах досить непогано відображена в історіографії². Михайло Сухомлинов та Олексій Андріяшев у своїх працях із історії освіти в Чернігівській губернії побіжно наводять і дані щодо новгород-сіверських навчальних закладів³. Перша детальна історія освіти в містечку належить перу вчителя Івана Панаженка (була видана в Києві у 1889 р.). Ця праця – ретельне дослідження минулого училища й гімназії в Новгороді-Сіверському на основі збереженої документації⁴. Автор відверто ідеалізує просвітницькі кроки й дуже позитивно ставиться до часів керування Міністерством освіти Олексія Розумовського, що насправді не відповідає реальному стану речей. Нещодавно побачила світ причинкова

© Маслійчук Володимир Леонтійович – кандидат історичних наук, докторант Харківської державної академії культури.

історія Новгород-Сіверської гімназії Юрія Мірошніченка та Анатолія Федірка⁵. Однак автори не розглянули дуже багатьох важливих моментів, особливо пов'язаних із контекстами функціонування провінційної освіти в Російській імперії, соціальну складову освіти та освіченості, характеристики того світу, що існував поза гімназійними стінами, повсякчас впливаючи на навчальний процес, і побутування гімназії. У цьому зв'язку хотілося б порушити кілька питань: передусім «меценатства» місцевої еліти, проектів щодо Новгород-Сіверського училища, урешті, ставлення до освіченості в середовищі місцевої спільноти та значення цього навчального закладу.

Джерельний матеріал із історії тогочасної освіти в Новгород-Сіверському зберігся досить непогано. Передусім, це листи й документи щодо гімназії, зібрані Володимиром Науменком. Він був уродженцем Новгород-Сіверського, відомим українським діячем (загальний великий другий фонд Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського⁶). В окремому фонді Харківського навчального округу Центрального державного історичного архіву в місті Києві⁷ та подібному фонді в Державному архіві Харківської області⁸ добре збережена саме частина, присвячена навчальним закладам Чернігівської губернії. Окремі дані містяться у фондах, пов'язаних із освітою, в Державному архіві Чернігівської області⁹. Важливою є й справа про відкриття Новгород-Сіверського училища, до якої докладено документи з історії училища-гімназії аж до 1809 р. та історична записка про Новгород-Сіверське училище, що містяться у фонді Дирекції народних училищ у Російському державному історичному архіві в місті Петербурзі¹⁰. Досить вагомими для характеристики гімназії та самого містечка Новгорода-Сіверського є мемуари учнів закладу (переважно пізнішого часу): Михайла Максимовича, Михайла Чалого, Костянтина Ушинського¹¹, однак їхню оцінку міста як осередку освіти певною мірою покращило відкриття повітового духовного училища для дітей священиків у 1818 р.¹²

Упродовж 1781–1796 рр. Новгород-Сіверський був важливим адміністративним містом, центром Новгород-Сіверського намісництва. Хоча сам населений пункт був невеликим і значно поступався іншим містечкам намісництва, але мав плюси щодо географічного розташування (на річці Десні – важливому засобі комунікацій), близькості до Глухова та Стародуба, мав яскраву історію, що з кінця XVIII ст. будила увагу та призводила до появи легенд. Але водночас треба визнати падіння авторитету міста на кінець 90-х рр. XVIII ст., що пов'язано з наслідками великої пожежі 1791 р. та втратою адміністративної ролі після скасування Новгород-Сіверського намісництва в 1796 р.¹³

Унаслідок імперської училищної реформи в Новгород-Сіверському як центрі намісництва було відкрито 1789 р. Головне народне училище, цей заклад очолив Іван Халанський, у майбутньому значуща постать для місцевої освіти. Говорячи про цю особу, визнаємо, що історія Новгород-Сіверського училища, а потому й гімназії, а отже, й усього міста першої чверті XIX ст. практично повністю оберталася довкола діяльності Івана Халанського. Ідеться не лише про навчальний процес, конфлікти чи порозуміння, але й про основні зовнішні контакти та зв'язки з місцевою спільнотою, які були досить неоднозначними. Роль цієї постаті в історії Новгорода-Сіверського й узагалі в історії освіти на українських землях у складі Російської імперії незаперечна. Визначними заслугами Івана Халанського були зусилля щодо збільшення кількості учнів, налагодження зв'язків із керівництвом різних рівнів, а також зібрання досить істотної бібліотеки.

Адміністративні зміни 1797 р. вплинули й на статус Новгорода-Сіверського. Відтепер місто з намісницького центру стало повітовим. Чиновницький апарат виїжджав до Чернігова, населення зменшувалося. Досить серйозною була й проблема зміни статусу Новгород-Сіверського училища. Цивільний губернатор Яків Бакуринський вирішив перетворити Головне народне училище в Новгород-Сіверському на «мале» (відповідно скоротивши кількість учителів, учнів, предметів та витрат) із огляду на те, що місто стало не губернським, а повітовим центром. З позиції економії коштів пропозиція Бакуринського видається абсолютно доцільною, у четвертому класі училища було лише 15 учнів, для яких утримували учителів¹⁴. Однак такому

зниженню статусу й рівня фінансування відразу почала опиратися головна комісія училищ на чолі з уродженцем цих місць Петром Завадовським; логіка висновків її була досить примітивною, але відтермінувала прийняття бюрократичних рішень: «оскільки головне народне училище відкрито з монаршої волі, то без монаршої волі змінити те училище Комісія не може»¹⁵. Тобто статус училища міг бути змінений лише рішенням на найвищому рівні.

Цей прецедент потребує дуже важливого зауваження, що визначає характер освітніх реформ на території Лівобережної України. Наприкінці XVIII ст. у Петербурзі оформилося таке собі «малоросійське земляцтво» – вихідці з українських земель, що обіймали доволі високі посади в імперській ієрархії, а відтак усіляко сприяли родичам і землякам у кар'єрі та переїзді до столиць. Багато в чому ця «малоросійська мафія» визначала політику імперії на українських землях. Чи не найяскравішими представниками «малоросів» були постаті, пов'язані з Новгород-Сіверським та близькими до міста територіями. Насамперед, це директор Головної комісії училищ Петро Завадовський, чий брат Яків у 1793–1794 рр. був новгород-сіверським намісником, та й сам Завадовський мав володіння на цих територіях. Друга дуже важлива постать – Йосип Судієнко, свояк Завадовського і директор пошт, був родом безпосередньо з Новгород-Сіверського: у центрі міста стояв дім Судієнків (на місці руїн Домініканського монастиря)¹⁶. До цього кола також належали протектори та друзі Судієнка, брати Безбородьки – Олександр та Ілля, – тісно пов'язані з місцевим шляхетством та з маєтками на Стародубщині. Ці постаті, поза сумнівом, вплинули на збереження статусу училища в Новгород-Сіверському. Власне, дружина цивільного губернатора Якова Бакуринського Тетяна була сестрою Олександра та Іллі Безбородьків. Досить швидко ситуацію виправили, Бакуринський змінив своє рішення, надавши позитивну оцінку існуванню навчального закладу такого типу¹⁷, й у Новгород-Сіверському продовжило функціонувати Головне народне училище. Як буде помітно й надалі, петербурзькі «малороси» доклали чималих зусиль до функціонування Новгород-Сіверського училища, а потому й гімназії. Такий факт дуже важливий для пояснення успіху навчального закладу на цих теренах.

Чернігівський губернатор Михайло Миклашевський, можливо, не без впливу згаданих столичних чиновників, здійснив кілька кроків для підтримки училища, зокрема, заклад 1799 р. було переведено у просторий губернаторський будинок, там же надали квартири й учителям¹⁸. Приказ громадської опіки «Малоросійської Чернігівської губернії» виділив величезну суму (п'ять тисяч шістьсот рублів) для придбання в Петербурзі книжок для училищ; закупівлю та перевезення книг здійснив на доручення Івана Халанського вчитель історії Новгород-Сіверського училища Петро Левицький¹⁹. В описі Малоросійської губернії початку XIX ст. Новгород-Сіверське училище справляє абсолютно позитивне враження: воно невелике, лише на 93 учні, чотири вчителі, плюс п'ятий – для навчання німецької мови (певно ж, Петро Геккель). Четвертий клас узагалі присвячений вивченню геометрії, фізики, механіки та архітектури²⁰. Але саме події останніх років XVIII ст. й подальша діяльність Халанського посприяли появі дуже важливих тенденцій – Новгород-Сіверське училище, а надалі й гімназія (разом із училищем) мало залежали від губернських освітніх установ (дирекції училищ), а передусім мали зносини з вищим начальством губернії чи з керівництвом Харківського навчального округу (з 1805 р.). Це визначна особливість історії навчального закладу, що засвідчує відповідна документація.

Успіх зі збереження статусу Головного Новгород-Сіверського училища, вочевидь, окричила Івана Халанського, й він упродовж подальших кількох років подав низку дуже цікавих проектів щодо змін у новгород-сіверській освіті.

По-перше, йдеться про спробу поєднати освітні практики. У 1799 р. Халанський пише листа, вочевидь, до чернігівського архієпископа, в якому «берет смелость» просити священиків та узагалі клір і паству, щоб ті відсилали своїх дітей до Новгород-Сіверського училища, принаймні, якщо мешкають неподалік. Халанський переконливо описує принади закладу: учителі мають казенну платню, студентів слід лише забезпечити харчами й винайняти їм квартири, натомість вони «научатся читать рус-

скую грамматику церковной и гражданской печати, будут писать чисто и правильно, приучатся латинского языка (! – **В. М.**) до перевода... успеть в всемирной истории как равно и в других предметах». Після п'яти років випускники гімназії зможуть іти до семінарії та продовжувати освіту для служіння Господу. Тобто початкову освіту Халанський пропонує молоді отримувати в училищі²¹. Щойно з'явилися чутки про утворення військово-навчальних закладів, Іван Халанський у 1802 р. подав свої міркування в письмовому вигляді до нового губернатора Олексія Куракіна. У російських губерніях мали відкриватися військові школи (до трьох тисяч учнів у кожній), а на кожного учня планували виділяти до 200 рублів на рік. Але, як писав директор, до 15-ти років дітей із Малоросійської губернії можна навчати в Новгород-Сіверському училищі, видавши на кожного належну суму. Єдиною вадою, на думку Халанського, стане відсутність французької мови, проте всі інші обов'язкові предмети представлені. А саме на цей рік в училищі 156 вихованців, і їх усіх по досягненні 15-го віку можна сміливо зараховувати до кадетських корпусів та університетів²². Обидва проекти Халанського певною мірою наївні й утопічні, в імперії тривало оформлення соціальних верств та корпорацій, де духовенство та дворянство прагнули відокремити. Погляди Халанського щодо широкої системи освіти з доступом до навчання представників різних верств не відповідали подальшим соціально-політичним реаліям.

По-друге, директор із помічниками планував звести новий будинок для училища. У 1799 р. Іван Халанський подав план закладу, зроблений учнем 4-го класу Яковом Соломінім, до комісії із запровадження народних училищ²³. Пізніше, уже в 1805 р., міністру Петра Завадовському було подано план перебудови й розширення училища, його накреслив син самого директора Василь Халанський²⁴. Факт наявності повноцінних будівель був досить важливим для побутування училищ. Окрім малюнків і креслень, додавали й обґрунтування потреби в такому приміщенні²⁵. Із подальшої документації дізнаємося, що будівельні наміри Халанського, хоча повільно й частково, але здійснювалися.

І, по-третє, під впливом освітніх реформ імператора Олександра Першого й прагнення до перетворень нового губернатора Олексія Куракіна Іван Халанський подав проект створення університету в Новгороді-Сіверському²⁶. Він висунув низку аргументів щодо принадності містечка як університетського: славетне минуле, вдале розташування, наявність великої річки, підтримка місцевим населенням таких ініціатив. Однак мало ким помічено, що проект Халанського мав і секуляризаційні риси. Для будівель університету освітянин пропонував пристосувати найбільший у місті Спасо-Преображенський монастир, а монахів перевести до Рихлівського Пустинно-Миколаївського монастиря за 50 верст від Новгорода-Сіверського. Важливими Іван Халанський називав і такі фактори: «Положение города здоровое, выгоды хозяйственные не нужны, немногочисленность города, ничто не будет отвлекать учащихся»²⁷. Саме малолюдність і провінційність сприймалися як позитивні, адже позбавляли місто багатьох «міських принад»: азартних ігор, проституції, високого рівня злочинності. Цей проект був дещо ідеалізований, певною мірою «утопічний», що визнавав і публікатор листів Івана Халанського Микола Шугуров. Для відкриття університету слід було все ж дістати попередню згоду місцевої спільноти, подбати про майбутні професорські кадри. Новгород-Сіверський дійсно мав гарне розташування для навчального закладу, про це пізніше писав Ілля Тимковський, порівнюючи місто з німецькими університетськими центрами Гайдельбергом та Ієною²⁸. Іван Халанський, вочевидь, жив такими планами та проектами, бо в серпні 1807 р. він попросив у начальства дозволу на 28-денну відпустку в училищі для того, щоб поїхати до центру навчального округу Харкова, до університету зі своїми «личними представленнями»²⁹.

Власне, боротьба за статус і зміни в навчальному закладі виявляються пріоритетними для Івана Халанського протягом 1797–1808 рр. Однак у діяльності освітянина мала місце невелика перерва на зламі 1804–1805 рр., можливо, пов'язана із суперечками з директором училищ Чернігівської губернії Михайлом Марковим (про що є інформація пізнішого часу)³⁰. Сам Іван Халанський був призначений директором

училищ Полтавської губернії, вочевидь, не без впливу професора Харківського університету та візитатора училищ «малоросійськими губерніями» Іллі Тимковського. Найцікавіше те, що Халанський збирався перевезти й учителів, і прихильних учнів, і бібліотеку до Полтави, як видно з листа тому ж Іллі Тимковському³¹. Відкриття нових і зміна старих училищ потребували й кадрового наповнення; губернатор Олексій Куракін рекрутував ці кадри з Новгород-Сіверського училища (як учителів, так і учнів), що прочитуємо ще в одному листі Халанського Куракіну в липні 1805 р.³². Це певним чином загрожувало повноцінному функціонуванню навчального закладу в Новгороді-Сіверському, переведеному все того ж 1805 р. до розряду повітових училищ. Тобто в 1805 р. училище постало перед ризиком реорганізації та кадрових утрат. Однак Іван Халанський залишився в Новгороді-Сіверському.

Дуже корисними для училища були візити високопосадовців. Упродовж 1798–1805 рр. заклад відвідала низка важливих для освіти в імперії осіб. У 1799 р. до Новгород-Сіверського училища приїздив малоросійський губернатор Олександр Беклешов³³. Через кілька років у закладі побував і новий губернатор Олексій Куракін³⁴; є дані також про відвідання училища першим попечителем Харківського навчального округу Северином Потоцьким³⁵. 1805 р. приїздив сам міністр освіти Петро Завадовський³⁶. Приємно вражений, Завадовський просив про нагородження директора орденом святого Володимира 3-го класу. Відгуки про училище позитивні й навіть захоплені. Тут слід зробити важливе зауваження: до справи відкриття Харківського імператорського університету малоросійське шляхетство, як і «малоросійське лобі» в Петербурзі, не доклало помітних зусиль, вочевидь, уважаючи, що корисніше відкривати не університети, а практичні училища та ліцеї³⁷. Саме в цьому напрямку й тривала робота: Чернігівську гімназію (першу гімназію на підімперських українських землях) відкрили водночас із університетом у січні 1805 р. Новгород-Сіверське училище досить явно підходило для змін і підвищення статусу згідно з освітніми починаннями та навчальною реформою.

Про стан училища імператору доповів у листі сам міністр Петро Завадовський, давній прихильник діяльності Івана Халанського. 15 грудня 1805 р. Завадовський у листі до попечителя Харківського навчального округу Северина Потоцького запропонував поступово перетворити Новгород-Сіверське училище на гімназію, і, як видно, цей задум реалізувався. Автор листа підкреслював не лише гарний стан училища, але й викладання гімназійних предметів і той факт, що випускники можуть бути залучені для державної служби³⁸. Так само на училище звернув увагу генерал Петро Аракчєєв у 1805 р. (коли відвідував у справах служби Шосткинський пороховий завод, розташований зовсім поруч від Новгорода-Сіверського; є дані й про відвідини в пізніші роки) у контексті набору учнів на офіцерів артилерії. Характеристики генерала також дуже позитивні, він зазначив, що відшукав для навчання офіцерів більше 50 студентів³⁹. Халанський мав усі підстави клопотатися про підвищення статусу училища. Його старання вже мали належну підтримку. Однією з вимог освітньої реформи та ініціатив нового Харківського навчального округу було відкриття гімназій. На цьому наполягав і перший попечитель округу Северин Потоцький. Відкриття гімназій чи «комерційних гімназій» у великих портах Одесі й Таганрозі 1806–1807 рр. доводило, що організація гімназійних і ліцейських закладів можлива не лише в губернських центрах.

У листі Івана Халанського до Іллі Тимковського від 19 липня 1805 р. уперше натрапляємо на свідчення про спроби перетворити Новгород-Сіверське училище на гімназію, принаймні директор пише головному візитатору Харківського навчального округу про свої старання щодо цього⁴⁰. Між тим водночас керівник навчального закладу нарікає на відсутність великих пожертв для реалізації освітніх і благодійних проектів. Існували відчутні проблеми з місцем та будівлями; великий протектор майбутньої гімназії професор Ілля Тимковський висноував, що відкриття закладу в 1806 р. неможливе без державного фінансування, бодай виплати вчителям платні, «штатської суми»⁴¹. Та відкриттю гімназії завадив іще один нещасний випадок: пожежа 21 вересня 1806 р., що знищила ветхий корпус, де мешкав учитель Петро

Левицький; разом із помешканням Левицького згоріла кухня учителя Кирила Каплі⁴². Найприкріше було те, що пожежа сталася, коли в Новгороді-Сіверському перебували малоросійський генерал-губернатор Олексій Куракін та чернігівський цивільний губернатор Іван Френсдорф. Загалом справа про пожежу певним чином характеризує побутові моменти з тогочасного життя вчителів: наприклад, той факт, що Левицький наймав двох «мамок» для догляду за дітьми, особливості ролі сторожа (на той час відставного солдата Якова Панагаєва) у догляді за училищними будівлями, потребу доплат і відшкодувань учителям-погорільцям⁴³. Навіть із затвердженням проекту гімназії відкриття та створення поруч із нею повітового училища (власне, підготовчого до гімназії) затягнулося до червня 1808 р., а четвертий клас гімназії було відкрито лише в 1810 р.⁴⁴. Слід наголосити ще на одному досить важливому моменті. Швидше за все провідну роль у розбудові гімназії відіграв Ілля Тимковський, головний візитатор від Харківського округу в «Малоросії», роль освітянина незаперечна, особливо з огляду на його подальшу діяльність і директорство гімназією. Однак, за документацією 1806 р., основне листування й ухвали велися через іншого візитатора Леопольда Умлауфа, професора Харківського університету, що передчасно помер 23 січня 1807 р.⁴⁵.

Новини щодо перетворення училища на гімназію, вочевидь, були дуже позитивно сприйняті місцевою спільнотою. Директор вирішив почати перебудову «училищних» приміщень, узгоджуючи креслення свого сина з університетським начальством, з уже згадуваним професором Умлауфом⁴⁶. Роль місцевих мешканців у процесі незаперечна, Іван Халанський залучив до купівлі дерева для нових будівель новгород-сіверського теслю Олексія Чалого, зазначивши в листі, що більше двадцяти років знає його як людину шановану. Щоправда, і син, і онук Чалого (за спогадами самого О. Чалого) надалі були учнями училища й гімназії⁴⁷. Якщо врахувати ступінь задіяння місцевих мешканців до робіт над будівлями, ремонтів та закупівель, то значення навчальних закладів для містечка було дуже великим.

Дані про це значення в джерелах дуже побіжні, але вкрай цікаві. Насамперед, ідеться про найм для училища сторожів із місцевих мешканців, інколи не дуже вдалий (наприклад, 1794 р. сторожа Семена Сиволупа підозрювали в крадіжках⁴⁸). Та важливішим було розселення учнів та їхня купівельна спроможність. Це яскраво описав Костянтин Ушинський, гімназист значно пізнішого часу. Для бідного містечка, де не було й двохсот хат і єврейських хиж, гімназійне «населення» постало серйозним джерелом прибутку. У кожному будинку жили «паничі», а в місцевій «шопі» торгівки продавали спеціально приготовану для гімназистів неймовірну кількість бубликів, маковиків, «шишок», горіхів, насіння та всяких лагомин⁴⁹. У документі 1819 р. про заборону купатися в Десні (після втоплення учня Михайла Арефова) зазначалося, що молодь має «квартири» в різних частинах міста і, звичайно, порушує заборони купатися без нагляду⁵⁰. Усі ці опосередковані дані свідчать про широке задіяння «міського простору» в учнівському побутуванні.

Незважаючи на певний успіх, визнаємо, що й училище, і гімназія мали помітну рису – плінність учительських кадрів. Це зауважив Іван Панаженко у своїй історії гімназії⁵¹. Автор вважає основною причиною плінності (за 22 роки змінилося 14 учителів) низьку матеріальну забезпеченість. Це важко заперечити, адже навіть, згадуючи роки свого навчання та реформу 1828 р., Михайло Чалий, приміром, характеризував учителів «до реформи»: «люди прежнего закала, при всей кажущейся их несостоятельности, в сравнение с их приемниками: это разносторонность научных знаний и необыкновенная тягучесть и выносливость в труде, за самое скудное, сравнительно с теперешним вознаграждение»⁵². Саме цей мемуарист помічає важливу деталь: постійну й важку працю вчителя (щоденну, крім неділі та свят) і складні побутові умови. Уже напередодні відкриття гімназії виникли проблеми з учителем Іваном Тимоновським, що вів 1-й клас, він часто хворів, і у 1806 р. Халанський заміщав його старшокласниками з училища, врешті Тимоновський узагалі виїхав до Сосниці, звідки надсилав прохання про пансіон і нарікав на своє виснаження⁵³. Так само існує документація про переведення вчителів⁵⁴. Хоча на початку століття в

Новгороді-Сіверському, здавалося, оформився основний склад учителів, іноземці та випускники Харківського університету надовго не затримувалися в провінційному місті, попри враження захоплення про нього.

Окреме питання (й між тим чи не найважливіше) – фінансова підтримка представниками місцевої спільноти училища/гімназії. Це питання було дуже актуальним іще від заснування закладу. Меценатські внески існували й до реформування початку XIX ст. У 90-ті рр. XVIII ст. мали місце кілька цікавих пожертв: так, у 1793 р. маршалок дворянства Стародубського повіту Стахович «доброхотно» офірував 10 рублів, а наступного 1794 р. маршалок Суразького повіту Бороздна пожертвував 100 рублів та дві «книжиці»⁵⁵. 1799 р. для збіднілих дворян в училищі поміщиці Софія Ханенко, Ганна Псел та Марфа Полуботок пожертвували по 10 рублів⁵⁶. Як видно, училищу сприяв і «малоросійський» губернатор Михайло Миклашевський. Зберігся доволі кумедний лист директора Івана Халанського до Михайла Миклашевського від 24 жовтня 1799 р., у ньому перший просить, аби чернігівський столяр Пріз приїхав працювати в закладі й виготовив моделі для навчання студентів механіки. Необхідність цих засобів для учнів він пояснював губернатору користю механіки: «Знание механики в общежитии весьма полезно; ибо мельницы, ворота, домкраты, словом все машины и орудия, без коих в жизни обойтись никак не можно, имеют на механику свое основание, даже и самые ножницы, есть машина, составленная из двух рычагов, гвоздем сомкнутых, который и служит вместо подпоры; а два внутри острые бока или линии, есть два клина, устроенные для раскалывания»⁵⁷.

Брак коштів у досить бідній провінції постійно відчувався, а невеликі пожертви не давали вагомого результату. Реформа освіти початку XIX ст. спричинила появу нових пріоритетів. Насамперед, вона узаконила благодійні внески на освіту. Це досить важлива, однак, складна тема. Імовірно, поява нечесних посередників, своєрідність фінансової системи, неврахованість бюджетних коштів і широке поле для зловживань супроводжували «меценатство».

Ситуація змінилася з проведенням великих освітніх реформ і заохоченням меценатської діяльності, частково це зумовлювалося наявністю в Петербурзі вже згаданого «малоросійського лобі». Першим, хто подав такий приклад, був Йосип Судієнко, що 1804 р. зробив велику пожертву – більше 40000 рублів на «малоросійські училища»⁵⁸. Сама пожертва, вочевидь, пояснювалася певним приватним контекстом: Судієнко був неодружений, проте мав позашлюбного сина Михайла, народженого кріпосною. Батько клопотався про всиновлення та надання нащадкові дворянського звання, а за це обіцяв переказати велику суму на користь «малоросійських училищ» та інших богоугодних закладів. Прохання Судієнка було вирішене позитивно, й чиновник перерахував на користь училищ 44895 рублів⁵⁹. Сума на певний час була притримана й віддана до «Заємного банку» (вочевидь, планувалися особливі, відмінні від загальноімперських, правила для училищ у «Малоросії»⁶⁰), але слугувала початком щедрих пожертв столичних «малоросів» на освітні проекти на Батьківщині. Найістотнішою з них виявилася пожертва близького до Судієнка Іллі Безбородька (на велику Гімназію вищих наук у Ніжині⁶¹). Слід визнати, що насправді будь-які меценатські кроки часто мають раціональні мотиви, зумовлені приватним інтересом, бувають пов'язані з інтригами. Однак, як уже видно з перших великих пожертв, такі кроки заохочувала імперія й сам Олександр Перший. Жертводавців нагороджували орденами (чи коштовностями), їхні вчинки розголошували в численних міністерських повідомленнях та описували в періодичних виданнях; в інших справах такі люди могли розраховувати на сприяння уряду й певні кар'єрні поблажки. Тобто до меценатських кроків не слід ставитися винятково як до прикладу самопожертви, жертводавці мали від цього певний зиск. Однак саме відкритість і заохочення до пожертв допомогли здійснити імперську реформу в освіті й тривалий час певним чином підтримувати освітню галузь.

Офіри Новгород-Сіверському училищу були різними⁶². Наприклад, одна з найчастіше згадуваних у джерелах – та, що подарував училищу міщанин і різного діла майстер Аверкій Агафонов (з Климівської слободи Новомістського повіту). Майстер

пожертвував училищу золочену раму для портрета імператора Олександра (між тим, що досить невластиво, портрет царя намалював учитель малювання Лев Кочнев) і ще дві рами: одну для портрета імператриці Катерини, а другу для зображення невідомої йому особи: «для знаменитой особы известной токмо одному господину Директору сего училища»⁶³. «Начальство училищное признало такое пожертвование достойным особливою признательности, судя по званию и состоянию Агафонова»⁶⁴.

Сам проєкт гімназії в Новгороді-Сіверському та відкриття закладу спричинили істотне збільшення кількості пожертвувань. Під час відкриття гімназії в 1808 р. було зроблено чимало пожертв: від дворянського маршалка Федора Григоровського (50 р.), колезького асесора Івана Ніколаєва (100 р.), колезького радника Андрія Міллера (50 р.); майор Іван Кошкін подарував електричну машину з повним прибором і мікроскоп. Проте найцікавішою в переліку видається згадка про невідому особу, що офірувала 200 р.⁶⁵: така анонімність – підстава говорити про меценатство в чистому вигляді.

Ще одна жертва кінця 1807 р. викликає низку питань. Ідеться про те, що Марфа Полуботок дала 300 рублів на користь «Новгород-сіверської гімназії», а потім ще 1000 рублів, відданих під проценти. У жовтні 1807 р. дружина померлого бунчукового товариша Марфа Полуботок, що вже робила невеликі офіри, «обрадувана» успіхами учнів в училищі й тим фактом, що 40 із них згодом займатимуться в новій гімназії, почала жертвувати кошти на купівлю книжок і роздавання цих книжок найбільш бідним учням. Далі меценатка пообіцяла (й дотримала обіцянки) подарувати в січні ще тисячу рублів, аби утримувати на відсотки одного з вихованців-дворян⁶⁶. Документи засвідчують, що Іван Халанський здійснив досить удачу фінансову операцію. Пожертвувану тисячу рублів було віддано під відсотки поміщику Глухівського повіту Івану Носенку, крім закладної, останній зобов'язувався офірувати на користь училища по 50 рублів та головне, він мав на відсотки «квартирою і столом» утримувати одного з «недостаточних» учнів⁶⁷. Проте через деякий час Іван Носенко помер, а відсотків його дружина не вносила, і в справу повинен був утрутитися Харківський університет, адже 26 березня 1813 р. закінчився термін закладної⁶⁸.

Отже, говоримо про те, що мали місце певні фінансові оборудки з офірованими коштами, хоча в загальній документації йшлося про «благородну мету». Умови, в яких були зроблені пожертви, та цілі цих офір складно проаналізувати; тож роль тогочасних пожертв на навчальні заклади не слід переоцінювати. Однак в історії Новгород-Сіверського училища був ще один цікавий щодо меценатства момент: майор Константинович викладав у 1803–1805 рр. французьку мову та прагнув створити пансіон⁶⁹, фінансовий бік його роботи неясний, викладач стверджував, ніби навчає слухачів безкоштовно.

Вибір Новгород-Сіверського центром навчання не є однозначним. З одного боку, це було маленьке місто (досить випадкове як для адміністративного центру) в бідному регіоні, де мала місце станова обмеженість еліти. Але освіта як основний комунікативний аспект відіграла щодо Новгород-Сіверського надто важливу роль. Зі своїм минулим містечко вступало в часи Романтизму, де важили якраз ті риси, котрі мав Новгород-Сіверський. Саме ними місто якісно вирізнялося серед багатьох інших. Напевно, це частково було пов'язане з друком і поширенням «Слова о полку Ігоревім», де головним героєм був новгород-сіверський князь. Потреба в історичному зображенні міста посприяла й тому, що відомий філантроп і шанувальник минувшини граф Микола Рум'янцев подарував книжки для бібліотеки гімназії 1816 р., бо учитель Петро Левицький брався написати історію Новгород-Сіверського князівства й скаржився на брак літератури⁷⁰.

Найважливішими в характеристиці майбутнього Новгород-Сіверської гімназії виявляться чинники, на які мало зважають, але котрі напряму пов'язані з розвитком освіти. Йдеться про легендарне історичне минуле, живописну природу, річку. Власне, це наводить на думку про природне навчання – виховання в саду, що було однією з основних засад педагогіки Еміля Руссо. Харків виявиться абсолютно непридатним для образу такого університетського міста, оскільки брудний, занедбаний, «без історії» та з «убогими» водоймами. У 1814 р. постала істотна проблема переведення

університету з Харкова до іншого міста, про що згадує харківський професор Крістоф Дітріх Ромель⁷¹. Цей казус, ясна річ, пов'язаний із війною 1812 р., корупційним скандалом довкола ректора Афанасія Стойковича й тим, що університет залишила німецька професура. Ілля Тимковський, котрий пішов із посади професора й головного візитатора університету, також не втримався від зауважень, адресованих, вочевидь, до Віктора Кочубея та Міністерства внутрішніх справ⁷². Характеристика українських міст, подана Тимковським, дуже цікава, однак протектор і майбутній директор Новгород-Сіверської гімназії однозначно надає пріоритет Києву. Але насправді, за спогадами найяскравіших випускників гімназії Михайла Максимовича, Костянтина Ушинського чи Михайла Чалого⁷³, новгород-сіверська природа та дух минулого були значущими аргументами на користь Новгород-Сіверського. У день урочистого відкриття гімназії 29 червня 1808 р. новий учитель німецької мови Михайло Білевич навіть виголосив промову (німецькою мовою!) про вплив «приємного місцезнаходження на розумові здібності людини», а Танков, залишений учителем у повітовому училищі, прочитав оду про велике щастя Новгород-Сіверського мати нові навчальні заклади⁷⁴. До таких думок тяжів, власне, і майбутній директор гімназії Ілля Тимковський, розповідаючи в 20-х рр. XIX ст. про переваги Новгород-Сіверського над Ніжином⁷⁵. Загалом Тимковський дуже захоплено описує принади Новгород-Сіверського як навчального центру: «мирное состояние населения, чистый воздух разведенных садов, река», «достаток лесу и продовольствия» й те, що в гімназії навчалися вихідці з кращих родин із дев'яти навколишніх повітів і навіть із Курської та Орловської губерній⁷⁶. Новгород-Сіверський дуже підходив для ролі освітнього центру впродовж тривалого часу, хоча, слід констатувати, місто почало занепадати із 40-х рр. XIX ст.: нові реформи після відкриття Київського навчального округу відводили містечку, далекому від центрів, другорядну роль.

Окрім цього, зауважуємо суперечливі речі й щодо місцевої освітньої книгозбірні. У Новгород-Сіверському училищі, а потім і гімназії, було зібрано досить велику бібліотеку. Боротьба за отримання та утримання книжок постійно супроводжує історію цього навчального закладу. Поповнення бібліотеки училища почалося одразу після його заснування. Найвідомішою пожертвою стала частина бібліотеки родини Ханенків (193 книжки), принаймні довкола цього велося листування й існувало чимало відписок⁷⁷. Слід визнати, мали місце прагнення училищного і університетського керівництва бодай частково позабирати книжки з бібліотеки Новгород-Сіверської гімназії⁷⁸. Велика бібліотека, вочевидь, містила рукописи та стародруки й, напевно, могла бути базою для створення найвідомішого українського твору першої третини XIX ст. – «Історії русів»; так само багатою була й книгозбірня Спаського монастиря. Але стан бібліотеки не був надто гарним; Іван Лобойко в спогадах про своє вчителювання в 1810–1811 рр. в Новгород-Сіверській гімназії зазначав: «Но в каком жалком состоянии была эта библиотека. Многие окна были разбиты и заставлены огромными фолиантами, чтобы защитить прочие книги от дождя»⁷⁹. Та й теза про те, що в бібліотеці було багато книжок, радше «історична»: за офіційним реєстром у рік перетворення училища на гімназію (1809) в бібліотеці містилося 423 назви книжок (625 примірників)⁸⁰, тобто це була доволі невелика книгозбірня. Хоча, слід визнати, що на даному просторі наявність такої бібліотеки була неабияким прецедентом, надалі вона стала взірцем, вагомою базою для тогочасного навчального процесу.

Іще одна дуже важлива деталь (особливо в контексті романтичних тенденцій), що поєднує Новгород-Сіверський із університетським Харковом – прикордонність. Неповдалі від міста знаходилися старообрядницькі слободи й Стародубщина з досить своєрідним за етнічним складом населенням, дрібне місцеве шляхетство зберігало звичай ще з «Польщі». Тут наче сходилися українські, російські, білоруські поселенці. Але саме зіткнення із «чужим» підкреслювало власне. Про це пізніше яскраво висловлювався Михайло Чалий, теж учень Новгород-Сіверської гімназії, підкреслюючи українськість, відчутну при спілкуванні з дідом та окремими ремісниками⁸¹. Місто й околиці були суголосні впливу романтизму на вчителів та учнів. До всього, саме Сіверщина залишалася частиною колишньої Гетьманщини, де оформлювалася «нова

шляхта», неподалік від Новгород-Сіверського знаходилися гетьманські столиці Глухів та Батурин, привілля дрібної шляхти на Стародубщині. Для цієї категорії населення здобуття «гімназійної» освіти було засадниче й необхідне – і не лише для майбутньої кар'єри: саме ця вища верства мала власне бачення минулого та була свідомо своєї винятковості, на її ідеології почасти й виростав український рух.

В учительському середовищі йшлося про перетин двох традицій (представників Києво-Могилянської академії чи колегій і перших випускників Харківського університету, що довго не затримувалися в містечку). Приміром, професор, зять Халанського, Ілля Тимковський запам'ятався як латиніст, що вільно володів мовою, не притаманною новому учительству⁸².

Говорячи про успіхи й невдачі освітніх ініціатив на території колишньої Гетьманщини, маємо визнати, що Новгород-Сіверське училище/гімназія стоїть дещо осторонь від багатьох навчальних закладів і складає за документацією дуже позитивне враження. Поза сумнівом, таке враження пов'язане з багаторічною діяльністю директора Івана Халанського й низкою інших чинників, зокрема тим, що провінційність і віддаленість від великих центрів Києва та Харкова відіграли свою роль, а відтак вплив і нагляд державних структур були меншими. У цьому контексті необхідно зауважити, що навчальний заклад був найбільшою установою, чимало значив для самого містечка й довколишньої спільноти. Однак саме провінційність і брак відповідних державних ініціатив не давали училищу змоги стати чимось більшим, ніж гімназія, хоча, зробившись директором 1826 р., Ілля Тимковський хотів трансформувати Новгород-Сіверську гімназію «по старим нравам, принадлежащих университетам», як відоме Демидовське Ярославське училище, дещо змінивши процес навчання й набори учнів⁸³. Але це прагнення так і лишилося мрією. Вивчаючи історію Новгород-Сіверської гімназії (училища), учергове натрапляємо на дуже цікаві проекти й перспективи, що не змогли зреалізуватися через відсутність потрібного державного втручання, та водночас є своєрідним прикладом успіху навчальних ініціатив у «провінції».

1. Так Ілля Тимковський характеризує Новгород-Сіверський, згадуючи зустріч із графом Миколою Рум'янцевим орієнтовно 1816 р.

Шугуров Н. Илья Федорович Тимковский, педагог прошлого времени / Н. Шугуров // Киевская старина. – 1891. – Т. XXXV. – № 10. – С. 90.

2. Сбитнев И. Новгород-Северский / И. Сбитнев // Отечественные записки. – 1828. – Т. 34. – № 4. – С. 105–137; № 5. – С. 313–346.

3. Андрияшев А. Материалы для истории учебных заведений Черниговской губернии с 1789 по 1832 г. / А. Андрияшев. – К., 1865; Сухомлинов М. Училища и народное образование в Черниговской губернии / М. Сухомлинов // Журнал министерства народного просвещения. – 1864. – № 8. – С. 1–94.

4. Панаженко И. Историческая записка о Новгород-Северской гимназии / И. Панаженко. – Киев, 1889.

5. Мірошніченко Ю. Р., Федірко А. М. Новгород-Сіверська гімназія – alma mater Сіверського краю (1808–1918) / Ю. Р. Мірошніченко, А. М. Федірко. – К., 2014.

6. Окремі справи : Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського(ІРНБУВ). – Ф. II. – Спр. 3615, 3697, 3703, 3704, 3705 тощо.

7. Центральний державний історичний архів України в місті Києві (ЦДІАК України). – Ф. 2162.

8. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. 667. – Оп. 283.

9. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО). – Ф. 229, ф. 92.

10. Российский государственный исторический архив (РГИА). – Ф. 730, оп. 1. – дд. 126, 127.

11. Максимович М. Автобиография / М. Максимович // Киевская старина. – 1904. – Т. LXXXVI. – С. 325–326; Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1889. – Т. XXIV. – № 1. – С. 1–40; № 2. – С. 388–402; № 3. – С. 613–644, Т. XXV. – № 4. – С. 74 – 92; Ушинский К. Д. Воспоминание об обучении в Новгород-

- северской гимназии / К. Д. Ушинский // Собрание сочинений. – Москва-Ленинград, 1952. – Т. 11. Материалы биографические и библиографические. – С. 45–58.
12. Сбитнев И. Новгород-Северский / И. Сбитнев // Отечественные записки. – 1828. – Т. 34. – № 4. – С. 121.
13. Там само. – С. 110.
14. Мірошніченко Ю. Р. Новгород-Сіверська гімназія / Ю. Р. Мірошніченко, А. М. Федірко. – С. 33.
15. Описание дел архива Министерства народного просвещения / под ред. С. Ф. Платонова и А. С. Николаева. – СПб., 1917. – Т. 1. – С. 40–41.
16. Сбитнев И. Новгород-Северский / И. Сбитнев // Отечественные записки. – 1828. – Т. 34. – № 4. – С. 125.
17. Мірошніченко Ю. Р. Новгород-Сіверська гімназія / Ю. Р. Мірошніченко, А. М. Федірко. – С. 34–35.
18. Там само. – С. 36.
19. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 230. – Арк. 10.
20. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. / Упорядник Т. Ананьєва. – Київ : Наукова думка, 1997. – С. 110.
21. ІРНБУВ. – Ф. III, спр. 7180. – Арк. 1 і зв.
22. ІРНБУВ. – Ф. II, спр. 3615. – Арк. 1 і зв.
23. Описание дел архива Министерства народного просвещения / под ред. С. Ф. Платонова и А. С. Николаева. – СПб., 1917. – Т. 1. – С. 298.
24. Там само. – С. 300.
25. РГИА. – Ф. 730, оп. 1, д. 126. – лл. 33 – 34.
26. Неосуществившийся университет в Новгород-Северске // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – № 3. – С. 592–597.
27. Там само. – С. 595.
28. Шугуров Н. Илья Федорович Тимковский, педагог прошлого времени / Н. Шугуров // Киевская старина. – 1891. – Т. XXXV. – № 10. – С. 90.
29. ДАХО. – Ф. 667, оп. 283, спр. 10. – Арк. 1.
30. Адрияшев А. Материалы для истории учебных заведений Черниговской губернии с 1789 по 1832 г. / А. Адрияшев. – К., 1865. – С. 49.
31. ІРНБУВ. – Ф. III, 4915. – Арк. 1–2.
32. РГИА. – Ф. 730, оп. 1, д. 126. – лл. 31 и об.
33. РГИА. – Ф. 730, оп. 1, д. 126. – лл. 18.
34. Сухомлинов М. Училища и народное образование в Черниговской губернии / М. Сухомлинов. – С. 31–32.
35. Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1889. – Т. XXV. – № 4. – С. 75.
36. ДАЧО. – Ф. 229, оп. 1, спр. 1. – Арк. 302.
37. Кравченко В. Університет для України / Кравченко В. Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. – Київ, 2011. – С. 95, 130.
38. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 38. – Арк. 1–2.
39. Мірошніченко Ю., Федірко А. Новгород-Сіверська гімназія / Ю. Мірошніченко, А. Федірко. – С. 47, 49.
40. ІРНБУВ. – Ф. III, спр. 4915. – Арк. 1–2.
41. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 62. – Арк. 5–6.
42. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 62. – Арк. 1.
43. ДАХО. – Ф. 667, оп. 283, спр. 5. – Арк. 1 – 6.
44. Панаженко И. Историческая записка. / И. Панаженко. – С. 27.
45. Историко-филологический факультет университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / Под редакцией М. Г. Халанского и Д. И. Багалея. – Харьков, 2007. – С. 146.
46. ДАХО. – Ф. 667, оп. 283, спр. 2. – Арк. 14.
47. Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1889. – Т. XXV. – № 4. – С. 76.
48. ДАЧО. – Ф. 92, оп. 1, спр. 52. – Арк. 12.

49. Ушинский К. Д. Воспоминание об обучении в Новгород-Северской гимназии / К. Д. Ушинский. – С. 50.
50. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 174. – Арк. 1–2.
51. Панаженко И. Историческая записка / И. Панаженко. – С. 32.
52. Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1889. – Т. XXV. – № 4. – С. 80.
53. ДАХО. – Ф. 667, оп. 283, спр. 2. – Арк. 1, 3, 14, 33.
54. ДАХО. – Ф. 667, оп. 283, спр. 3. – Арк. 1, 28, 36.
55. ДАЧО. – Ф. 92, оп. 1, спр. 52. – Арк. 6, 16.
56. Мірошніченко Ю. Новгород-Сіверська гімназія / Ю. Мірошніченко, А. Федірко. – С. 37.
57. ІРНБУВ. – Ф. II, спр. 3614. – Арк. 1 і зв.
58. Сборник постановлений по министерству народного просвещения. – Спб, 1904. – Т. 1. – Царствование императора Александра I, 1802–1825. – С. 266.
59. Чухно В. Осип Степанович Судієнко та його благодійні справи // Сіверянський літопис. – 2009. – № 4. – С. 99.
60. Разные известия по части народного просвещения за 1804 г. // Периодическое сочинение о успехах народного Просвещения. – № VII. – С. 72.
61. Сборник постановлений по министерству народного просвещения. – Спб, 1904. – Т. 1. – Царствование императора Александра I, 1802–1825. – С. 429.
62. Мірошніченко Ю. Новгород-Сіверська гімназія / Ю. Мірошніченко, А. Федірко. – С. 60–61.
63. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 62. – Арк. 4 і зв.
64. Разные известия по части народного Просвещения 1806 г. // Периодическое сочинение о успехах народного Просвещения. – № XVII. – С. 87.
65. Разные известия по части народного Просвещения за 1809 г. // Периодическое сочинение о успехах народного Просвещения. – № XXII. – С. 195.
66. Разные известия по части народного Просвещения 1807 г. // Периодическое сочинение о успехах народного Просвещения. – № XX. – С. 276.
67. ДАХО. – Ф. 667, оп. 283, спр. 15. – Арк. 15, 16.
68. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 83. – Арк. 1, 2, 9.
69. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 30. – Арк. 1, 3, 4.
70. Мірошніченко Ю. Новгород-Сіверська гімназія / Ю. Мірошніченко, А. Федірко. – С. 70–71.
71. Роммель Кр. Д. Спогади про моє життя та мій час. – Харків, 2002. – С. 126.
72. ІР НБУВ. – Ф. II, спр. 3700. – Арк. 2 зв. і 3.
73. Максимович М. А. Автобіографія / М. А. Максимович // Киевская старина. – 1904. – Т. LXXXVI. – № 9 (сентябрь). – С. 325; Ушинский К. Д. Воспоминания об обучении в Новгород-Северской гимназии / К. Д. Ушинский // Собрание сочинений. – Москва-Ленинград, 1952. – Т. 11 (Материалы биографические и библиографические). – С. 52–53; Чалый М. К. Воспоминания / М. К. Чалый // Киевская старина. – 1889. – Т. XXIV. – № 1. – С. 20–21.
74. Разные известия по части народного просвещения за 1809 г. // Периодическое сочинение о успехах народного Просвещения. – № XXII. – С. 194–195.
75. Шугуров Н. Илья Федорович Тимковский, педагог прошлого времени / Н. Шугуров // Киевская старина. – 1891. – Т. 10. – С. 90.
76. ІР НБУВ. – Ф. II, спр. 3705. – Арк. 1.
77. ДАЧО. – Ф. 92, оп. 1, спр. 52. – Арк. 9 зв., 10 зв., 15 зв., 16.
78. ЦДІАК України. – Ф. 2162, оп. 1, спр. 21. – Арк. 1. – 5; ДАХО. – Ф. 667, оп. 283, спр. 89. – Арк. 1–2.
79. Лобойко И. Н. Мои воспоминания. Мои записки / И. Н. Лобойко. – М., 2013. – С. 38.
80. Панаженко И. Историческая записка о Новгородсеверской гимназии / И. Панаженко. – С. 16–17.
81. Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1889. – Т. XXIV. – № 1. – С. 7, 16.

82. Ушинский К. Воспоминание об обучении в Новгород-Северской гимназии / К. Ушинский. – С. 46–47.

83. ІР НБУВ. – Ф. ІІ, спр. 3705. – Арк. 1 і зв.

В статье идет речь о роли образовательного заведения в Новгороде-Северском. Взаимодействие директора главного училища Ивана Халанского и выходцев из Украины в Петербурге помогли сохранить учебное учреждение после административной реформы в 1796 г. В свою очередь Иван Халанский выдвинул ряд проектов относительно преобразования училища под тогдашние потребности как начальной школы для семинарий или кадетских корпусов или создания в Новгороде-Северском университета. Однако успешность учебного заведения лишь привела к открытию в городе гимназии и сохранению училища в 1808 г. И училище, и гимназия зависели от многочисленных пожертвований, однако подробности и реализация тех офир достаточно противоречивы. Влияние тех заведений на местное сообщество и на сам город Новгород-Северский очень большое. Удачное расположение, отдаленность от основных центров, хорошая библиотека и умелое руководство, однако, сочетались с нехваткой ресурсов для реализации масштабных проектов.

Ключевые слова: гимназия, образование, меценатство, образовательные реформы, провинция.

Masliychuk Volodymyr.

«In the small city, mountainous, healthy, beautiful and as a gymnasium owned» (Novhorod-siversky school (Gymnasium) of the late XVIII-early XIX century)

The article talks about the role of the educational institution in Novhorod-seversky. The interaction of the Director of the main school of Ivan Khalansky and immigrants from Ukraine in St. Petersburg have helped save the school after the administrative reform in 1796. Ivan Khalansky put forward a number of projects concerning the adaption of the College under the needs as an elementary school for seminaries or Cadet Corps or creation a university in Novhorod-siversky. However, the success of the school has led to the opening in the gymnasium for the preservation and the school in 1808, and school, and the school depended on numerous donations, however, the details and the implementation of those ofir are quite contradictory. The impact of those institutions to local community and city Novhorod-siversky is very large. Good location, distance from major centres, good library and skillful leadership combined with the lack of resources for the implementation of large-scale projects.

Key words: Gymnasium, education, patronage, education reforms, province

